

Марија Шимоковић

Велосипед
господина Вермеша

Роман о заносу

Београд
2010
ДЕРЕТА

„Што се тиче осталих ствари из њихових разговора, рече Аристодем да се више не сећа, јер, вели, није све од почетка пратио, а и дремао је. Но главна ствар била је у томе да их је Сократ нагонио на признање да исти човек треба да уме саставити комедију и трагедију, и да је прави песник трагедија такође и песник комедија.“

(Платон, *Гозба или о љубави*)

ПРИСТУП

Микша се зимогрожљиво накашљао и подигао крагну свог кожног капута. У излозима продавница на корзоу видео је начас своју кратко ошишану косу и витко тело надамак четрдесетих. Десет година раније ови исти излози су имали ласкавије реплике. Како би радо мењао нервозу богатог бизнисмена за ону лелујаву опуштеност сиромашног дечка из добре породице. Баш је дувало. Овако без боја град му је личио на све друге у којима је бивао. Торањ Градске куће био је прекривен дахом магле. Можда је то пара оних река које су некад давно овуда протицале, помислио је. Да, знао је да се све променило. Из основа. Само је светлост још истрајавала, она жута тако налик клинкер плочама.

„Извини што сам те звао по овом кијамету“, чуо је глас иза рафова са књигама. Пал је био као и он нежења. Када је извукао своје средовечно тело на светлост дана, у очима му је препознао осмех из добрих времена.

„Знаш, мислио сам да, док си ту, треба да ти дам нешто што си једном давно пожелео да имаш. Био сам у антикварници у Сегедину...“ Глас му је био промукао од fine прашине из књига међу којима је вековао. Микша је осећао да је у овој огромној соби у којој су сем кревета, столице и сточића са решоом биле само полице са књигама и велика, кожна чувена Палова ташна у којој је проносио књиге кроз животе својих суграђана, поново успостављао у себи време које му је до малочас страшно

измицало. Сео је на кревет прекривен грубом пругастом простирком, скинутом ваљда са неке кочије, и одлучио да за њега спољни свет у овом делићу времена више не постоји. Укинут је. Са свим гласовима, потраживањима, негативним салдима и затезним каматама. Са сновима из којих га буди хладна цев пиштоља сред слепоочнице.

Слушао је Палов омамљујуће једноличан глас и пожелео је да попије нешто јако. Нешто што би оверило ову заустављену прамаглину ту у улици Браће Радић која је још једина имала старе клинкер плоче. Било му је сада сасвим свеједно шта ће се са њима десити. Изненада пун снаге, устаде и сети се да извади поклон који је понео.

„Ohoho! Hát komám, ez osztán a meglepetés. Egy üveg Hennessy! No de kérlek! Ünnepe varázsoltad a napomat!“[„Охохо! Пријатељу, ово се зове изненађење. Боца ‘енесија’! Сјајно! Учинио си овај дан празником!“] Пал се истински обрадовао, и већ је спремио две чаше које му је Микша још давно донео са сребрном гравиром Ајфелове куле. Дуго су разговарали, и Палу није промакла горчина у углу Микшених усана. Знао је да не треба да га пита, пријатељ ће му рећи онолико колико буде сматрао за потребно. Уосталом, око Микше је, попут парфема, увек лебдела аура тајновитости.

После друге чашице коњака из једне аскетске у једну мацо руку прешао је разлог сусрета. Једна стара књига у црном кожном повезу. Са златотиском. У почетку није био сигуран да ли све ово сања. Онда је уз осећање олакшања које одавно није осетио ставио плен у леви унутрашњи џеп сакоа од енглеског твида и погледавши брзо на сат скоро утекао из ове ванвремене собе у којој су догађаји начас зауставили своје токове.

Шок стварности био је тим већи. Чуо је јетко штектање спољашњег света и кишу која је слаповима, неодбрањиво, сливала своје неумерене потоке на џаду. Одакле сва та киша долази, питао се док је журио поред синагоге. Начас је пожелео да уђе, да поново осети време са почетка двадесетог века утиснуто међу зубе витража, али је знао да га чека најтежи део дана,

да мора да држи добро отворене очи и да би један погрешан потез могао бити и последњи.

Када је пре десет година ушао у лавиринт несанице купујући фирму за продају некретнина, ситуација је била другачија. Добио је уходану клијентелу, бивши власник, млад и перспективан човек, избегао је у иностранство, и пошто је журио са продајом цена је била изузетно повољна. За Микшу, наравно. Купио је, заједно са сецесијским објектом у центру града, и све службенике, мобилијар, огласе који су редовно излазили. И слике. Сјајне пејсаже неког непознатог аутора рађене уљем. Посао је цветао. Оно нужно 'али' појавило се у облику црне рупе када је ваљало све позајмљене зеленашке паре вратити, па је, стављајући зграду под хипотеку, делимично у томе и успео. Али сада су сви рокови истекли, затезне камате му се обмотале као омча око врата, а три зајмодавца су непрекидно претила преко мобилног.

„Шта би сада урадио прадеда? Он је бивао у оваквим ситуацијама“, мислио је док је оштро секао угао библиотеке. Два атласа на чијим раменима као да је стајао свет, бар по напору који се огледао на њиховим лицима, мада су носили тек балкон библиотеке, делила су његове муке. Њихова му је патња одједном била тако блиска да је застао и погледао их онако прашњаवे и напрегнуте како стоје ту од оног дана када је пратомајстор Ференц Рајхл ову зграду завршио за Пучку касину. Беше прошли или претпрошли век?

„Шта бисте ви урадили на мом месту“, прошапутао им је кроз јесењу кишу сав у трку од себе а прижељкујући са собом коначан обрачун.

Девојка поред чијег округлог мермерног стола је сео у по-сластичарници *Равел*, пила је неки чај пријатног мириса. Када је затражио исто, донели су му дрвену кутију коју је млади келнер отворио као понуду. У низу *Мезмерових* изабрао је зелени чај са мандарином. *Aromatisch-fein* писало је на светлогримизној омотници украшеној индиго етикетом. Наручио је и парче естерхази торте и одлучио да предахне од овог ковитлаца у себи.

„Стално узимам кредит од времена“, помислио је.

Девојка је листала дневне новине затакнуте за овећи рам од бамбуса и слатко јела сребрном кашичицом, веслајући час по житу час по шлагу. Желео је да је освоји, али му се нешто у њеном ставу учинило одбојним, па је сео гледајући кроз стакло излога, ближе тек обојеном радијатору, и пустио своје очи да кроз кишу обману осећај за протицање времена.

„Данас је последњи дан“, помислио је и знао да се осећа исто као онај припадник покрета отпора за време рата који је у једном малом, питорескном француском засеоку сред Дордоње, у топлој кући сред шуме, слушајући радио, добио обавештење да долазе да га хапсе. Имао је времена да побегне, али је у кућици било тако пријатно, а радио је тако дивно свирао. Напољу је падала киша, баш као и овде, баш као и сада. И лош завршетак се чинио тако невероватан.

Девојка је устала и већ је облачила мантил. Била је млада, и мало је храмала, вешто прикривајући на моменте тај недостатак. Узео је новине са њеног стола и стао да их листа. Не, није имао живаца да чита. Уз гласан шушањ склопио их је и вратио у „излог“. Киша је јењавала и он је, сада из профила, видео свеже опране атласе који су и даље држали балкон библиотеке, заправо из овог угла успевао је да фокусира само једног од њих, чије су му се црте учиниле због нечега тако познатим и блиским.

Врата посластичарнице уоквирена месингом у лику пауновог пера отворила су му свет у који је уронио. Доба прекретнице векова. Слаткоћа сецесије. Самодовољност увек на граници кича? Али кич је носио ознаку безбрижности, лакоће шампањца, једног доба у којем је, можда, још све било могуће. Магла се мало подигла. Скоро се могао видети и сат на торњу. Кренуо је да купи неколико кесица „фервекса“ у апотеци испод Градске куће када је пролазећи крај излога библиотеке испод „своја“ два атласа угледао велики картон наслоњен на ново издање *Гуливерових путовања*. Писало је: *Дани Лајоша Вермеша*. Застао је као укопан. Овај изненадни обрт у дану као да је био неко предсказање. Не размишљајући много, ушао је у библиотеку и затражио детаљнија обавештења.

„Ми не знамо баш много“, рекла је симпатична млада библиотекарка. „Идите код управнице, можда ће вам она дати нека детаљнија обавештења. Нама је само речено да картон ставимо на видно место.“

„Ово је знак. А данас сам те призивао“, помислио је док је оштро корачао преко Трга слободе, налетевши пред стакленим вратима апотеке на Арона.

„Микша, ту си? Откад те нисам видео“, искрено му се обрадовао пријатељ из детињства. „Где си одсео? Претпостављам на Палићу“, и већ га је звао да седну у кафић на чашицу разговора. Микша је промрмљао нешто као извињење, и журно кренуо у правцу супротном од Ароновог. Овај се само смешкао, очигледно праштајући журбу свог драгог пријатеља, коју је оправдавало и време и његов напети изглед.

Микша је одједном застао пред излогом са спортском опремом, јер је угледао увећану прадедину фотографију. Стари је стајао крај велосипеда, овлаш левим куком наслоњен на њега, док је једном руком држао гувернал, као озарен у пругастој мајици и црним уским панталонама до колена. Смешио се супериорно и Микши се, када се мало боље загледао у његове очи изнад пицанских брчића, учинило да му је намигнуо.

„Ето другог знака!“, обрадовао се.

Испод фотографије, тик до ногу прадеде, био је присут чувени бели палићки шљунак, а са леве стране стајао је велики плакат на коме је писало *Дани Лајоша Вермеша у Субојици, од 13. до 15. септембра, Велика већница Градске куће*.

„Ови морају знати више“, мислио је док је улазио у радњу да затражи објашњење. Питао је да му се одговори. Љубазна продавачица му је рекла да је излог аранжман Градског музеја и да би можда код њих могао добити праве информације.

„Откад нисам био у музеју“, помислио је док се пењао већ помало излизаним степеницама Градске куће, „ремек-дела мађарске сецесије“, додао је у себи флоскулу која се увек надовезивала у оваквим приликама. На првом спрату, где су пројектанти Марцел Комор и Деже Јакаб из Будимпеште, дуж целог

ходника око плавих, дрветом обложених стубова начинили клупе подељене на четири дела чипкастим седиштима, била је пореска управа. И гле, отворен је и један нови, видело се то издалека, мали шалтер поште. Пред шалтерима и низом плавих врата иза који су седели низови истоветних, скоро кафкијанских ликова службеника пореске управе, стајали су у реду сви они који су држави хтели да дају оно што им је разрезала, земљорадници, занатлије, приватни предузимачи, или они који су купили нешто па сад... Било је живо и пуно људи. Мирисало је на кишу која је скривена у мантилима и капутима натапала ентеријер сав у контурама акварела. Локве воде створене од капи са разнобојних јефтиних и скупљих кишобрана чиниле су шаре на каменом поду разговетнијима. Прошао је оштрим ходом кроз успавану масу чекача, изазивајући тек благо мрморење у уснулом дану. Њему није било до сањања.

„Да, ми смо организатори симпозијума о Вермешу. Имате ли неки реферат или само желите да учествујете? Мада је програм готов, ми смо отворени за промене...“, питала је девојка која је седела на улазу музеја иза стаклених врата којима су били одвојени порези и разреди од културе и уметности. Данас као да је цео дан пролазио кроз стаклена врата у низу.

„Ја... Ах, не... Узео бих ако имате још који програм или тако нешто“, рекао је видно узбуђен скидајући кожне рукавице. Кишобран који му је Жени купила у Лондону пао је уз тупи звук какав дршка од слонове кости оставља иза себе када нимало нежно, заправо невољко, додирне камен. Отворио је добијени афиш на чијој насловној страници је био грб града и супрежући дах срицао у себи курзивна зелена слова: *Дани Лајоша Вермеша, лејенде сјорџа, човека који је уснио тџрамвај између Палића и Суботице, који је четрнаест година пре Пјејџа де Куберџена овде на Палићу обновио Олимпијаду, сјорџисте која су неки назвали ојсенаром а неки јенијалним визионаром, одржавају се у Великој већници Градске куће свакој љрејоднева и љојоднева од 13. до 15. септембра. Поред изложбе фототрафија која ће бити ојворена у весџибилу, љриређујемо и*

симпозијум и квиз такмичење.“ Микши је сваки мишић у телу поскакивао. *Молимо вас будиће тачни, јер телевизија директно преноси догађаје, и молимо вас да заборавите на своје мобилне телефоне,* у потпису Скупштина општине Суботица. Јожеф Каса, лордмер, својеручно. Када је отворио, са много пијетета, дрхтавих руку, бледожути картон позивнице, угледао је програм, графички врло прегледно преломљен, и уздахнуо са нескривеним задовољством. Више није било важно где је и ко је био када је овамо улазио. Нова тензија која је полако замагљивала стару, на моменте скоро сасвим, испружила му се у длану као минијатурна звезда. У том тренутку није могао да осети која га је више жарила. Као да је учио напамет, као да му је живот од тога зависио, читао је цифрастим словима исписани текст: Понедељак 13. септембар од 10.00 Симпозијум о Лајошу Вермешу. Отвара др Сава Бабић, књижевник и преводилац. Поподне у 17.00 Обилазак Палића са посебним акцентом на Вермешова здања. Четрнаестог септембра у 10.00 обраћање Густава Шимоковића, рвача и сликара, ученика Лајоша Вермеша. Поподне у 17.00 сати Разгледање сецесијских здања Суботице. У среду 15. септембра у 10.00 сати говоре Радослав Зеленовић, директор Кинотеке и Бела Дуранци, историчар уметности. У 17.00 часова квиз: Колико познајете Суботицу, Палић и Лајоша Вермеша. Бал са такмичењем за најлепши костим и најлепши плесни пар у Курсалону на Палићу истога дана у 22.00 часа. Поред најављених учесника очекујемо и иступања ненајављених, са великим занимањем.

Насмејао се напмени:

„Дуге свечане хаљине за даме и смокинг или фрак за господу обавезни.“

„Боже“, мислио је, док је стављао позивницу у унутрашњи џеп капута, тик до књиге коју је малочас од Пала добио, „у овој истој већници Градске куће ондашња власт порекла је све његове заслуге, натерала га да побегне из града, да промени и државу, и док је свет окретао своју нутрину припремајући се на велики обрачун, он је водио битку и са личним злом које

га је задесио. Мора да се осећао тих година у Румунији као ја сада... А ето ту, на ‘месту злочина’ сада му дижу споменик... “

Микши се чинило да све ово сања. Био је 9. септембар, четвртак, Жени га са екипом виђених ентеријериста чека на Хитроу у понедељак, 13. септембра у 12.00. Каква подударност! И није било говора да откаже, јер му је од тог посла формално зависио живот. Док је силазио низ степенице добре старе градске куће, ноге су му се изнутра тресле. Све је у њему жудело да остане, да после толико година открије тајну велике породичне мистификације зване прадеда, али... Живот и његове чувене клопке. Од мудрости појединца да те клопке уклопи у позитивни биланс свог живота, цитирао је у себи свог пријатеља Мишела, зависи и судбина човечанства.

Енгелсова улица, однедавно Корвинова, била је препуна кафића. Његов састанак био је уговорен у *Саксу*. Имао је још двадесет пет минута, па је одлучио да седне на турске клупе кафића и попије дужи еспресо, гледајући у ширину дворишта која се завршавала цез-клубом. Пријао му је амбијент. Због нечега је деловао као оличење безбрижности. Све је ту било на своју руку. Столице скупљене као из комшилука, свака другачија, стари шифоњер оријенталног стила, мобилијар премазан најразличитијим бојама, и мали прозори, као на касабама сред Босне, кроз који су се можда и могле видети звезде, прозорчићи за свачију душу, опремљени старинским завесама од месинга. И усред свега велики, црни, елегантни „стејнвеј“. Каква аутентична имитација дечје визуре света! Од свега помало, а ничега доста. Све помешано, измештено, опричано... Као детињство. Да...

Извадио је из џепа програм чији је власник однедавно био и пажљиво разгледао грб града на насловној страници. Када је хтео да га одложи у унутрашњи џеп сакоа, напипао је књигу коју му је малочас дао пријатељ. На црном кожном појезу са леве стране био је златни печат, као нека розета. У њој је стајало уписано само Б. И. Када је отворио књижицу, у оквиру је прочитао: *Immanuel Kant, Egy szellemláto álmai, Fordította K.*

Fried Jolan, Europa, ismeretterjesztő könyvtár, 6-7 szám, WIEN 1922. [Имануел Кант, *Снови једној видовњака*, превела Јолан К. Фрид, Библиотека сазвежђа, број 6–7, Беч, 1922.]

Прве реченице биле су подвучене мастиљавом оловком: „Az árnyékvilág az álmodozó paradicsoma. Határtalan ország és tetszésük szerint művelhető. A képzelgés párái, a dajkamesék és a klastromok csodái szolgálatják kifogyhatatlan szerszámaikat“. [„Свет сенки је рај за сањаре. Подручје бесконачно које може да се обрађује по сопственом нахођењу. А чудесне измаглице маште, бајки и клостера служе ту као непотрошива оруђа.“]

Књига – породична реликвија. Једино је њу прадеда успео да сачува у великој паљевини библиотеке... Кантови *Снови једној видовњака*. Видовњак... Да ли је прадеда то био? Или само сањар... Сањарење. Место за бег или поуздани разарач магле. Свеједно.

Микша је подигао главу и гледао како киша не престаје да спира успомене са града, чинећи од људи фигуре које савијају главу као да желе да открију место где капи настављају своју мисију. За њега је то било болно јер је свим порама урастао у овај град и што је чешће из њега избивао, постајао му је све потребнији. Није могао нигде да оде без сигурности да ће се вратити. Увек је себи обезбеђивао могућност повратка, потребу везивања за неки посао који је ту, да би био сасвим сигуран да ће, упркос лудом ритму који је живео, бар једном месечно видети корзо и торањ градске куће. И осмехе оних у чијим је животима живео једнако као што су они у његовом.

Вратио је књигу у џеп, обележивши страницу позивницом за симпозијум. Усталом, припадали су једно другом. Књига и позивница.

У вратима се појавила крупна фигура мушкарца на коју је чекао. Слутио је исход разговора, надајући се ипак да неће тако да се заврши.

„Јеси донио?“, питање је било упућено испод гласа. Младић је имао једва тридесет.

„Молим те, да се договоримо. Нешто је искрсло...“ Није успео да заврши реченицу. Рука са дебелим златним ланцем на чланку показала је на испупчење испод доброг кожњака. „Версаће“, извесно. Или „армани“?

„Наћи ћемо те и испод земље црнице! Јасно? Ово је био задњи рок. Ђура је реко вечерас у десет код надвожњака ил...“, потапшао је испупчење сакоа и у тренутку га више није било. Као да се претворио у гомилицу паре изнад аутомата за кафу, као да га је однела промаја која је одједном залелујала пламен свеће на сваком столу. Остао је само да вибрира тај глас пун неизговорене претње, али је потом и он утихнуо, а дан обливен стрепњом претворио се у фишек са кокицама...

Микшу је одједном обузео неки снажни мир. Све оно од чега је ових дана бежао, све оно чега се плашио, одједном је било ту. Догодило се. И било је мање стварно него када је размишљао о томе. Када је слутио исход. Када је по ко зна који пут гледао на свом екрану слику која се малочас одиграла ту, пола метра од њега. Лице му је озарио осмех, опуштен какав одавно није имао. Знао је да је ту крај, да нема ничег после овога, да су све филозофеме изгубиле снагу. Размишљао је како да проведе остатак дана.

До тада.

И док је корачао корзоом, знао је да ће отићи у Фрањевачку цркву, да ће се увући у ходник наспрам нише светог Антуна, и да ће дуго слушати како пуцкетају свеће и како крин из руку свеца мирише времену упркос. И онда ће отићи до Црне Богородице, мало низ ходник, и знаће да је ту у цркви заштићен и да га нико никада ничим неће моћи повредити... Док је клечао на дрвеној клупи испред Богородице, главе погнуте у молитви, осетио је велики простор у својим грудима. Као да је цело небо нашло у њему своје место. А мала звезда, звезда бонсаи у длану више га није пекла. Била је неми сведок оних осталих, иста, скоро сасвим иста у присности. Придружила се својима на небу у њему. Осетио је срећу и пуноћу, схватио сву лепоту дара који се зове живот и негде у скривеном месту, до којег нико

не може допрети, разумео је више чулима него сивом масом да је најзад нашао Бога у себи. Да је стигао на место коме је толико журио, и да сада најзад може да се опусти, јер све ће уместо њега Он да надгледа.

„Нека буде воља божија“, почео је да понавља удишући дубоко мирис свећа и праисконског мира. „Нека буде воља божија.“

